

Per la mateixa raó la crisi nacional de 1460-1472, que augmentà més les fractures existents, és interpretada de manera radicalment diferent per la historiografia catalana i la valenciana. Si la primera adjudica la causa a un monarca opressor, Joan II, la segona l'atribuirà a l'orgull i rebel·lia dels catalans. Rubio mostra també que els textos profètics posats en circulació durant aquella etapa crítica (vegeu el seu Apèndix II; II, p. 283-291, amb una nova edició de *Lo lucidari*), presenten una actitud intensament particularista, esbiaixada i hostil al Principat, i alhora complaent i afalagadora amb la nova dinastia Trastàmara. I no deixa de ser ben interessant que aquesta literatura, on es fa al·lusió més o menys dissimulada a batalles com la del Codolar (1412) i de Rubinat o Balaguer (1462), on van ser derrotats els urgellistes i els rebels a Joan II, guardi una clara relació amb l'escripció de la Sala de la ciutat de València. Una evidència més, segons Rubio, que les oligarquies locals barcelonina i valenciana, ja distanciades, operaven en fronts contraposats.

En conclusió: l'evident particularisme valencià, no és un fet aïllat, sinó la reacció de l'oligarquia local valenciana front a d'altres particularismes. La incapacitat dels elements integrants de la Corona d'Aragó d'articular-se d'una manera més vertebrada, en comptes de minvar la tendència absolutista de la nova dinastia Trastàmara, paradoxalment l'hauria afavorit i reforçat.

Tot plegat, estem davant d'una obra assaonada, fruit d'un esforç intel·ligent i perseverant, que, a diferència d'altres construccions teòriques bastides a colp d'hipòtesi més o menys intuïtiva, parteix d'una sòlida documentació i combina un evident interès historiogràfic amb el lingüístic i el literari, especialment evident en la interpretació dels textos profètics. Ultra ajudar, en primer lloc, a una millor comprensió de les inevitables i velles tensions i aprehensions existents entre les diverses parts de l'antiga Corona d'Aragó, ajuda també moltíssim, ara i ací, a entendre millor el complicat puzzle ibèric. Ens brinda, ben mirat, una explicació més de per què la matriu castellana imposada més tard de manera unitària i absolutista al complex conglomerat hispànic mai no podia quallar ni encotillar de manera harmònica i racional els antics membres d'aquella vella confederació de nacions, tan aferrades al seu particularisme que, «no quieren obedescer ninguna cosa», com ja deia Cisneros, queixant-se a l'emperador Carles V.

Que la voluntat de les oligarquies locals, com el cas dels jurats valencians tan ben documentat per Agustín Rubio, representi el sentir de la gran massa silenciosa, «els grans munts de la història»—que en diu ell—, sempre al marge de la cultura escrita, són figures d'un altre paner.

Sigui com sigui, la nostra cordial felicitació a l'autor i editors d'aquesta aportació tan ben construïda com rellevant, que recomanem de manera molt especial.

Albert HAUF VALLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de València

SAMPER PRUNERA, Emili (2013): *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. Tarragona: Publicacions URV, 216 p.

El divendres cinc d'abril de 2013, Emili Samper Prunera defensava la seva tesi doctoral, «Cels Gomis i Mestre: biografia i narrativa folklòrica», dirigida per la Dra. Carme Oriol i el Dr. Magí Sunyer, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

La tesi, d'una gran qualitat, va convertir-se, ràpidament, en un llibre editat per Publicacions URV, amb un nou títol: *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. El text va precedit per un pròleg, curt però dens, de Llorenç Prats, possiblement el millor coneixedor de la vida i de l'obra d'aquest folklorista reusenc, fins l'aparició del llibre que ara ressenyarem.

Emili Samper explica quina ha estat la seva metodologia i pla de treball amb aquestes paraules:

Per a la realització d'aquest estudi biogràfic he dut a terme una recerca exhaustiva i sistemàtica de la producció de Cels Gomis i Mestre tenint en compte tots els àmbits d'estudi implicats. Aquesta recerca l'he fet en un doble sentit: d'una banda, cercant informació sobre l'autor (a partir dels estudis realitzats pels investi-

gadors que han mostrat interès en la seva obra i també pels seus contemporanis) i, per l'altra, buscant la pròpia producció de l'escriptor [...] També he tingut en compte els materials inèdits pertanyents al fons personal de l'autor, que es troben a l'Arxiu Municipal de Reus (Samper, 2013: 19).

Una de les primeres coses que sobten, i ben agradablement, en la lectura d'aquesta obra, és la quantitat, qualitat i exhaustivitat dels materials que s'han tingut en compte. El Dr. Samper coneix bé els treballs d'historiadors com Pere Anguera, Enric Olivé i Xavier Ferré que han investigat sobre el context històric, l'ideari anarquista i catalanista de l'autor, així com l'àmbit de l'etnologia, amb un primer llibre de Llorenç Prats, Dolors Llopart i Joan Prat, seguit d'un parell d'escrits seminals de Llorenç Prats (als quals més endavant em referiré amb més detall). També Salvador Palomar ha dedicat un seguit d'articles curts al seu compatriota reusenc. Tots aquests textos, a més d'assenyalar el caràcter de «rara avis» de Gomis i Mestre dins el context ideològic dels folkloristes de finals del segle XIX i principis del XX, posen en relleu les novetats metodològiques que ell va aportar i que poden resumir-se en l'exigència d'una fidelitat estricta a les fonts i la consideració dels materials folklòrics com a objecte de ciència, i no un pur entreteniment literari o patriòtic.

Per acabar de completar aquestes fonts històriques i etnològiques, Emili Samper ha emprat també l'escorcoll d'arxiu: d'una banda, aprofitant la tasca duta a terme per Carme Puyol en el seu *Inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre* (2003), i de l'altra, realitzant una recerca personal, pausada i a consciència, sobre els materials publicats o inèdits que estan dipositats a l'Arxiu Municipal de Reus, per decisió de Cels Gomis i Serdañons, nét i curador de la memòria i de l'obra del seu avi.

La lectura del llibre de Samper emfasitza els dos grans temes que ja venen anunciats pel títol: *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*, o sigui, l'obra i el personatge. Per motius d'ordre lògic, hom comença amb el personatge i després s'analitza l'obra. També jo, que procuraré seguir fidelment el llibre del Dr. Samper, mantindré el mateix criteri.

La impressió primera que el lector té en llegir el llibre és que Cels Gomis era un personatge inquiet, atípic i, en paraules de S. Palomar, «polifacètic i excepcional». Si la majoria dels folkloristes de la seva època foren advocats, literats i escriptors, grans propietaris, burgesos i sacerdots, Cels Gomis va formar-se com enginyer i va ocupar diversos llocs de responsabilitat en el disseny de la xarxa de ferrocarrils de Catalunya i de l'Estat espanyol en la seva pràctica totalitat. També, i a diferència dels burgesos o propietaris rurals que tenien casa o pis a ciutat i la casa pairal en algun indret de la ruralia, Gomis va viure com a mínim a mitja dotzena de llars diferents: Reus, Vilanova, Cervera, Montesquiu, Madrid i Barcelona. I un cop instal·lat al cap i casal hi va romandre ben poc ja que pels seus continus desplaçaments fidelment anotats en els seus dietaris, més aviat la seva vida sembla la d'un nòmada amb una itinerància gairebé permanent.

Però no només fou atípic per la seva professió i aquesta itinerància sinó, i per davant de tot, per la seva ideologia anarquista, internacionalista i lliurepensadora, tan contrària a la de la immensa majoria dels altres folkloristes, gent de llei i ordre, de seny i religió catòlica. En aquest context, sobta un Cels Gomis més arrauat participant activament en la Revolució de setembre (1868), l'anomenada «Gloriosa», o prenent part, amb altres llibertaris, en l'assalt de l'Ajuntament de Barcelona. Com a conseqüència de l'«aixecament federalista de 1869» s'ha d'exiliar a Ginebra. En altres moments de la seva joventut o primera maduresa serà secretari del Club dels Federalistes, fundat per Valentí Almirall; es vincula amb l'Associació Internacional de Treballadors, inspirada per Bakunin, és membre de la junta de la Biblioteca Pública Arús (amb importants seccions de literatura anarquista, francmaçona i obrerista) i amic i col·laborador proper del ja esmentat Valentí Almirall (del qual tradueix *Lo Catalanisme* al castellà) i de Pompeu Gener, Josep Anselm Clavé i el mateix Rossend Arús i Arderiu.

Les seves inquietuds polítiques les expressa col·laborant activament en revistes de títols poc dubtosos: *Acracia*, *El Federalista*, *La Solidaridad*, *La Tramontana*. *Periòdic Vermell* o bé *Cataluña*, que dirigirà ell mateix. També escriu a *Diari Català* i *Lo Catalanista* i sempre expressant la mateixa preocupació obrerista, marcada per una sensibilitat especial per les qüestions de classe social i proclamant la seva ferma opció per un futur de progrés vinculat al maquinisme i a la transformació de la societat. En força

moments, Cels Gomis esdevindrà un flagell envers un aparell d'estat espanyol centralista, manejat per uns governs despòtics i corruptes i contra una església, interessada en mantenir la ignorància de les capes populars ben bé en la línia de servir-se de la religió com «l'opi del poble» de Marx o, encara millor, de «l'opi per al poble» de Lenin.

Tot sembla indicar, però, com apunta Emili Samper, que a la darrera dècada del segle XIX i com a conseqüència de l'anarquisme amb accions terroristes (l'assassinat de Cánovas del Castillo) Cels Gomis es retira d'aquesta primera línia política i la seva signatura desapareixerà de les publicacions esmentades.

El perfil del personatge, presentat en els capítols 1 (*Perfil biogràfic*) i 2 (*Ideologia i política*), s'arrodoneix amb el 4, titulat *Pedagogia i literatura*. Aquí apareix una altra faceta: la del Cels Gomis traductor, autor o editor de tota mena de manuals de divulgació pedagògica en àmbits diversos com les ciències naturals, l'agricultura, la geografia, l'aritmètica i les matemàtiques, sense mancar-hi la poesia (amb les *Aubades y capvespres*), i que mostren el caràcter apassionat, pràctic i polifacètic de l'autor, sempre amantat a divulgar la ciència com a mitjà de lluita contra la ignorància i l'obscurantisme.

Per acabar amb aquesta visió biogràfica es podria afegir que es tracta d'una personalitat complexa, capaç de jugar els interessos anarquistes i internacionalistes amb un profund interès i amor per les coses del «terrós» que tantes vegades va trepitjar. També sobta la capacitat d'harmonitzar l'interès per estudiar les «supersticions» populars, però no pas per embadalir-s'hi, sinó amb la voluntat d'extirpar-les ja que les considerava una nova forma d'ignorància que manté el poble en la seva esclavitud. En fi, predica contra la nostàlgia del passat i defensa apassionadament un futur de llibertat, però això ho fa a través de les manifestacions folklòriques, que acostumen a ser mostres evidents d'aquest passat com tot seguit es veurà en el capítol tercer que, en la meua opinió, constitueix l'eix central del llibre.

Emili Samper el titula *Excursionisme i folklore* i el dedica a situar el protagonista dins del context català i dels estudis de folklore de l'època en què va viure el protagonista del llibre.

En aquesta comesa el Dr. Samper juga amb l'avantatge d'haver-se trobat un terreny ja fressat per un altre estudiós de Cels Gomis (i recordeu que és prologuista del llibre que ressenyo) com és Llorenç Prats. En efecte, aquest, en dos textos seminals titulats «Cels Gomis i la cultura tradicional» (pròleg a *La bruija catalana*, 1987) i l'epígraf «Cels Gomis, l'excepcionalitat ideològica», dins el ja clàssic *El mite de la tradició popular* (1988), havia posat una sèrie de fites sòlides. En el darrer escrit, Prats defensa l'existència de tres generacions en la pràctica folklòrica catalana: la dels precursors, la «generació romàntica» (integrada per Pau Piferrer, Manuel Milà i Fontanals i Marià Aguiló), la «generació de la Renaixença» (amb Francesc Pelagi Briz i Francesc de S. Maspons i Labrós) i, en tercer lloc, la «generació excursionista», ben representada per Pau Bertran i Bros, Cels Gomis i Mestre i Sebastià Farnés.

El Dr. Samper segueix aquesta tipologia insistint en el caràcter excepcional del personatge, i no només per la ideologia anarquitxant i esquerrana ja assenyalada, sinó també per la manera de considerar els materials folklòrics de manera «científica», orientació aquesta seguida amb més o menys rigor dins de l'excursionisme en general, però al peu de la lletra per Cels Gomis.

El folklorista reusenc serà membre de l'Associació d'Excursions Catalana (1878), escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, fundada poc abans, i ben aviat començarà a publicar al Butlletí de l'Associació. En aquest, a més de treure-hi un bon nombre d'articles excursionistes, col·labora en un text col·lectiu «Aplech de cançons populars catalanas» per després publicar a les pàgines de *L'Avenç*, «La lluna segons lo poble» (1884).

En el decurs de pocs anys, Cels Gomis esdevindrà l'autor més prolífic de la Biblioteca Popular de l'Associació d'Excursions Catalana amb l'edició de quatre llibres més, alguns força voluminosos. Els títols són: *Lo llamp y'ls temporals* (1884), *Meteorologia i agricultura populars* (1888), *Botànica popular* (1891) i, ja dins de les publicacions del Centre Excursionista de Catalunya, la *Zoologia popular catalana* (1910). Cal esmentar, també, la seva participació en un llibre col·lectiu, *Miscelànea Folklòrica* (1887) dins la mateixa Biblioteca Popular.

A totes aquestes obres, el compilador aplica el mateix criteri: «Jo no faré més que repetir les mateixes paraules amb què m'ho han contat» (p. 106) i tot seguit explicita el lloc d'on procedeix la informació, les dades de l'informant de torn i els detalls més significatius del context en què s'ha produït l'acte folklòric.

Evidentment, en aquesta manera de procedir va influir Antonio Machado i Álvarez, Demófilo, que havia fundat a Sevilla la primera societat folklòrica espanyola (1881), inspirada en la Folk-Lore Society anglesa, i també pel folklorista francès Paul Sébillot, al qual Gomis esmenta de manera directa.

Quan l'any 1891 les dues societats excursionistes es refonen en el Centre Excursionista de Catalunya, Cels Gomis continuarà publicant-hi activament tant pel que fa a articles de caire excursionista com els folklòrics, amb alguna incursió més teòrica en aquest segon àmbit.

Emili Samper reserva la darrera part d'aquest capítol central per presentar un llibre pòstum, titulat *La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l'entorn dels anys 1864 a 1915*, amb Cels Gomis i Serdañons, nét de l'autor, com a curador del llibre, i l'edició compta amb el ja esmentat estudi preliminar de Llorenç Prats. Josep Molí, ànima i amo de l'editorial Alta Fulla, encetava amb *La bruixa catalana* una nova col·lecció —Arxius del Folklore Català— dins del seu ja ampli fons editorial.

La presentació del llibre fou feta amb tota solemnitat la primera setmana de juny de 1987, en el Centre Excursionista de Catalunya, en presència de la família Gomis al complet, i vam intervenir-hi Cels Gomis i Serdañons, Llorenç Prats i jo mateix, a qui el tàndem Prats-Molí havia encomanat una xerrada sobre bruixeria vinculada, està clar, amb l'obra que presentaven. Així ho vaig fer i Jacinto Antón, periodista d'*El País*, allí present, em va demanar el text per escrit, que es va publicar al *Quadern* (en català) d'aquest diari del 5 de juliol del mateix any. Ho van titular «Llum sobre la bruixeria. A propòsit de l'edició de *La bruixa catalana*, una obra inèdita de Cels Gomis i Mestre».

Segons el meu parer, *La bruixa catalana* és la seva obra cabdal i el paradigma del «Gomis essential», un Gomis pletòric i en estat pur, principalment en el pròleg i en el primer apèndix titulat «Catolicisme i superstició». En aquestes pàgines més teòriques apareix un clar seguidor de *La sorcière* de Michélet, anticlerical i enyorat de l'antic món del paganisme amb el seu culte a la natura, i amb una valoració positiva de la sensualitat i el goig de viure, filosofia vital que fou execrada i esclafada per un catolicisme dolorista i autoflagelant que percep aquesta vida com una vall de llàgrimes en la qual els desterrats fills d'Eva hem vingut a patir, l'únic mitjà vàlid —el patiment— per assolir la glòria del cel... Cels Gomis es revolta contra tot això i ho explicita sense embuts.

Però bé, ja és hora d'acabar. Des de les pàgines d'*Estudis Romànics* recomano vivament la lectura del llibre d'Emili Samper Prunera, pel seu bon fer, per la qualitat i l'exhaustivitat dels materials presentats i, en definitiva, per haver assolit una obra rodona en tots els sentits. Dos apèndixs, ben elaborats, clouen el llibre: 1) *Obra de Cels Gomis* (una bibliografia exhaustiva de l'autor) i 2) *Quadre temporal*, que relaciona la vida i l'obra de l'autor amb la història de Catalunya, d'Espanya i dels grans esdeveniments mundials. També la bibliografia elaborada per Emili Samper és d'allò més exhaustiva.

Com bé assenyala Llorenç Prats en el seu pròleg, el llibre d'Emili Samper Prunera és, des d'ara i per dret propi, una referència obligada. No sé, perquè l'art de la predicció no és el meu fort, si és l'obra definitiva sobre Cels Gomis i Mestre, però, en qualsevol cas, sí sé que serà molt i molt difícil de superar.

Joan PRAT I CARÓS
Universitat Rovira i Virgili

ŞAUL, Mahir (ed.) (2013): *Judeo-Spanish in the Time of Clamoring Nationalisms*. İstanbul: Libra Kitap, 267 p.

Aquest volum col·lectiu recull una selecció de cinc treballs presentats a les jornades *Jewish Languages and the Spanish Legacy* (Istanbul, 7-8 juny 2011): «Langue et identité judéo-espagnoles: trois scénarios pour une disparition» de Marie-Christine Bornes Varol (p. 15-35), «Juegos de palabras: palabras de *El Jugetón*» d'Aitor García Moreno (p. 39-59), «Turkish and Jewish Identity, Native Language, and Migration to Israel» de Deniz Nilüfer Erselcan BenTov (p. 101-123), «What Happens when a Language Ceases to be Used by its Speakers? Documentation of Bulgarian Judezmo» de Michael Studemund-